Նուբարյան գրադարան

(ֆր.՝ La Bibliothèque Nubarian),

հայոց պատմության հանրային ուսումնասիրության գիտահետազոտական անգնահատելի ռեսուրսներ ունեցող կենտրոն

Նուբարյան գրադարանը հիմնադրվել է 1928 թվականին Հայկական բարեգործական ընդհանուր միության հիմնադիր, հայտնի բարեգործ ու մեկենաս Պողոս Նուբարյանի կողմից: Գրադարանն ունի 40 000 գրքից բաղկացած հավաքածու, որից 22 000-ը՝ հայերեն, 800 000 արխիվային նյութ ու 19-րդ դարի շուրջ 280 ձեռագիր մատյան, հազվագյուտ լուսանկարներ, որոնք արվել են ՀԲԸՄ կողմից Հայոց ցեղասպանությունից առաջ և հետո, ինչպես նաև ներառում է ընթացիկ ծրագրեր ամբողջ աշխարհում, որոնք պահպանում և զարգացնում են հայկական ժառանգությունը:

Նուբարյան գրադարանն աշխատում է ժամը 10:00-ից մինչև 18:00: Հանգստյան օրը՝ չորեքշաբթի: Մուտքն ու գրադարանից օգտվելը, բացառությամբ արխիվների, ազատ են: Գրադարանի տնօրենն է Ռեյմոնդ Գևորգյանը:

ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԸ

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔԻՆ ԺԱՌԱԳՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

http://www.bnulibrary.org/index.php/hy-am/a-propos-hy/la-bibliotheque-nubar-hy

Օսմանեան Կայսրութեան հայ բնակչութեան ժառանգիւթիւնը պահպանելու խարիսխը

ՀԲԸՄ Նուպարեան գրադարանը հաստատուած է 1928 թուականին Պօղոս Նուպար Փաշայի նախաձեռնութեամբ, առաջին օրէն իսկ գրադարանին ղեկավարութիւնը կը յանձնէր Պոլսահայ նախկին լրագրող Արամ Անտոնեանին, որ կը վարէր Փարիզի մէջ ազգային պատուիրակութեան քարտուղարի պաշտօնը առաջին համաշխարհային պատերազմի աւարտէն ի վեր:

Հիմնադիրներուն նպատակն էր Նուպարեան գրադարանը

դառնար կեդրոն մը, համախմբելու պահպանելու և ուսումնասիրելու Օսմանեան Կայսրութեան հայ բնակչութեան հօրենական ժառանգը որ հայոց ցեղասպանութեան ընթացքին քանդուած էր:

Նուպարեան գրադարանին Փարիզ ստեղծման գաղափարը Նուպար Փաշային փափաքն էր, որ կը մտածէր սփիւռքի մէջ ապահովել հայ համայնքին զարգացման յարատեւութիւնը, ապահովել ապագայ սերունդներու ծաղկումը և կառուցել Հայաստան մը իր պատմական հողերուն վրայ:

Չարմանալի չէր որ նոյն ժամանակ Պօղոս Նուպար Փաշան միևնոյն հեռանկարով կը հաստատեր Նուպարեան գրադարանը և Հայ ուսանողներու տունը, Փարիզի համաշխարհային ոստայնին մէջ:

Նուպարեան գրադարանին այս իւրայատուկ հանգամանքը կը բացատրէ աւելի քան 80 տարիէ ի վեր ստացած կարևորութիւնը, ըլլալով հմտութեան և մշակոյթի կեդրոն մը միջին Արևելքի, Օսմանեան կայսրութեան հայութեան, հայկական հարցին (քաղաքական և դիւանագիտական) եւ վերջապէս հայոց ցեղասպանութեան նիւթերուն նուիրուած:

Արամ Անտոնեան, 24 Ապրիլ 1915 թուականին ձերբակալուած և տարագրուած մտաւորականներուն շարքին մաս կազմած էր: Աքսորուած մինչեւ Սուրիոյ Մէսքէնէի աքսորավայրը, Արամ Անտոնեան աշխոյժ աշխատանքի կը լծուէր մինչեւ իր կեանքին վերջը (1951) հաւաքելով և դասաւորելով բազմաթիւ յուշեր որոնք վկայած են և պիտի վկայէն իր ժողովուրդին քանդումը:

Այս հաւաքածոն որոնք « Նիւթեր տարագրութեանց եւ կոտորածներու պատմութեան համար » ըլլալով խորագրած էր Անտոնեան, կը կազմեն գրադարանին կարեւոր բաժիններէն մէկը: Իրեն յաջորդողներն ալ նոյն մտայնութեամբ գործունէութիւնը շարունակեցին մինչև հայոց ցեղասպանութեան հարիւրամեակը:

Սփիւռքի գրաւոր եւ պատկերագրական աղբիւրներու գլխաւոր կեդրոններէն մին

Նուպարեան գրադարանը տարիներու ընթացքին դարձած է սփիւռքի կարեւոր վաւերագրութեան կեդրոն մը, օսմանեան կայսրութեան հայ բնակչութեան, ժամանակակից պատմութեան և սփիւռքի համայնքներուն:

Այս նպատակով էր որ գրադարանին հիմնադիրը Պօղոս Նուպար փափաքած էր զայն հիմնել Փարիզի մէջ: Գրադարանին առաքելութիւնն էր հաւաքել և դասաւորել նիւթեր որոնք կը պատկանէին արեւմտահայ աշխարհին, սփիւռքի հայ համայնքին, որոնք անփոխարինելի ժառանգական արժէք մը կը ներկայացնէին սփիւռքահայութեան:

Պէտք է ընդգծել պարունակած աղբիւրներուն կարեւորութիւնը, նաեւ վերջին երեսուն տարիներուն ընթացքին հայոց ցեղասպանութեան ճանաչման համար կատարուած հետազօտական աշխատանքները:

Գրադարանին հաւաքածոները կը համախմբեն .

- 43 000 տպագրուած գիրքեր, մեծ թիւով տպագրուած են Կ.Պոլիս ԺԹ. դար և Ի. դարու սկիզբը, նաև Վենետիկի մէջ ԺԷ. դար և Ի. դարու սկիզբը:

- 800 000 վաւերաթուղթեր, Պոլսոյ Պատրիարքարանի արխիւներուն մէկ մասը, բացառիկ փաստաթուղթեր հայոց ցեղասպանութեան նիւթերուն մասին (Արամ Անտոնեանին հաւաքածոն), ՀԲԸՄիութեան և Ազգային պատուիրակութեան դիւանաթուղթերը:

- 1 400 օրինակ պարբերաթերթ, մեծամասնութիւնը կը պատկանին Օսմանեան կայսրութեան օրով լոյս տեսած հայ մամուլին

- 10 000 տպաքանակ լուսանկարներու բնագիրներ, ՀԲԸՄիութեան լուսանկարներու հաւաքածոն որբերուն նուիրուած, գաղթականներուն և միջին Արևելքի մէջ առաջին համաշխարհային պատերազմէն յետոյ հաստատուած դպրոցներուն:

- Հարիւրաւոր ձեռագիրներ ԺԹ. և Ի. դարերու:

Միջազգային եւ տարբեր հորիզոններէն եկող հանրութիւն մը

Նուպարեան գրադարան կ'ուղղուին միջազգային շրջանակի անձեր որոնք իրենց նախահայրերուն անցեալին մասին տեղեկութիւններ կը փնտռեն կամ կը փափաքին վերահաստատել իրենց հայկական ինքնութեան հետ ունեցած մշակութային կապը, ուսանողներ, համալսարանական մակարդակի հետազօտներ, լրագ-

րողներ, արուեստագետներ, արտադրիչներ (ժապաւէն), անոնք որոնք հայոց և սփիւռքի պատմութեամբ հետաքրքրուած են:

Գրադարանը բաց է համաշխարհային հետազօտողներու, որովհետև սփիւռքի մէջ միակ հաստատութիւնն է անխտիր՝ հանրութեան տրամադրութեան տակ դնելով Օսմանեան կայսրութեան մաս կազմող հայկական աշխարհին վերաբերեալ հարուստ նիւթեր:

Համացանցի միջոցով Միացեալ Նահանգներէն, Գանատայէն, Թուրքիայէն, Պրազիլէն, Արժանթինէն, Ուրուկուայէն, Իտալիայէն, Անգլիայէն, Չուիցերիայէն, Պելճիքայէն, Գերմանիայէն, Աւստրալիայէն, Հայաստանէն, Լիբանանէն և նաև Ֆրանսայէն կը կապուին, գրադարանին հնարաւորութիւնները գործածելու համար:

Ներկայիս սփիւռքի տարածուած վիճակին հետեւանք երթալով համացանցի շնորհիւ նոր թելադրութիւն մը կը զարգանայ Նուպարեան գրադարանին շուրջ:

ՀԲԸՄիութեան Նուպարեան գրադարանը յաճախ կը տրամադրէ իր հաւաքածոն, մանաւանդ լուսանկարները որոնք գործածուեցան զանազան ժապաւէններու պատրաստութեան մէջ հայոց ցեղասպանութեան հարիւրամեակին առթիւ:

Ֆրանսայի և Եւրոպայի մէջ յանձնարարուած կեդրոն մը

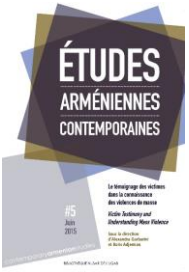

1980 ական տարիներուն վերջին շրջանէն սկսեալ գրադարանին հետազօտական կեդրոն մը ըլլալը հաստատուած է, մանաւանդ ժամանակակից պատմութեան նաեւ կը հիւրընկալեր միջնադարեան պատմութեան մասնագէտներ, արուեստի պատմաբաններ,մարդաբաններ, քաղաքագէտներ նաև երաժիշտներ, ևլն:

Նուպարեան գրադարանը հետզհետէ Ֆրանսական և Եւրոպական գիտնական շրջանակին մէջ ճանաչում գտած է շնորհիւ իր զանազան հրատարակութիւններուն:

Յունուար 2015 էն իվեր գրադարանին հրատարակած պարբերաթերթը Études arméniennes contemporaines («Ժամանակակից հայկական ուսումնասիրութիւններ») դարձած է հայկական աշխարհին նուիրուած համացանցային առաջին գիտական հանդէսը:

Գրադարանին տարած գիտական աշխատանքին հետևանք մանաւանդ 1915 թուականի Հայոց ցեղասպանութեան նիւթերուն, Ֆրանսական և Եւրոպական հանրութեան համար յանձնարարուած կեդրոն մը դարձած է:

Կը մասնակցի կանոնաւորապէս դասախօսութիւններու և ցուցահանդէսներու: Վերջինը կազմակերպուած էր Փարիզի քաղաքապետարանը Ռեմոնտ Յարութիւն Գեորգեանի ղեկավարութեան տակ, մեծ թիւով Ֆրանսական և Եւրոպական շրջանակներէն այցելուներ յաճախած էին հայոց ցեղասպանութեան հարիւրորդ տարեդարձին առթիւ:

Ցուցադրուած էր վաւերաթուղթեր, փաստաթուղթեր, նկարներ, ձեռագիրներ, արխիւներ և իրեր, որոնց մեծամասնութիւնը Նուպարեան գրադարանին հաւաքածոյին կը պատկաներ:

Զանգեզուրի, Լեռնային Ղարաբաղի եւ Նախիջեւանի հիմնախնդիրները

Էդ Բաղդասարյան

Հայաստանի խորհրդայնացման հաջորդ օրն իսկ Ադրբեջանի հեղկոմն ընդունեց դեկրետ այն մասին, որ Հայաստանի եւ Ադրբեջանի միջեւ այլեւս տարածքային վեճեր գոյություն չունեն, որ Զանգեզուրը, Լեռնային Ղարաբաղը եւ Նախիջեւանը համարվում են Հայաստանի անբաժանելի մասեր: Ելնելով Ադրբեջանի հեղկոմի որոշումից՝ Հայաստանի ՍԽՀ հեղկոմը 1920 թ. դեկտեմբերի 24-ին հռչակագիր ընդունեց Նախիջեւանի մարզի ինքնորոշման մասին: Սակայն թուրք-թաթարական (ադրբեջանական) ազգայնամոլ առաջնորդների հրահրումով հայոց պատմական Նախիջեւանի մարզում իշխանությունը նվաճեցին թաթար բեկերն ու խաները: Մոսկվայի պայմանագրով այն անցավ Ադրբեջանին: Տասնամյակներ շարունակ, հատկապես խորհրդային իշխանության տարիներին, մարզում հայերի թիվն անընդհատ նվազել է, տեսակարար կշիռն ընկել՝ 1916թ. 40 տոկոսից իջնելով 1926թ. 10,8 եւ 1979թ. 1,4 տոկոսի: Այժմ Նախիջեւանը լրիվ հայաթափված է:

Արցախի խնդիրը

Պետության տարածքային ամբողջականության սկզբունքը հաստատվել է 1945 թ. ՄԱԿ-ի կանոնադրության ընդունմամբ: Այն բանաձեւված իր արտահայտությունը ստացավ ՄԱԿ-ի 1970 թ. նոր կանոնադրության մեջ:

1917 թ. դեկտեմբերին Շուշիում ստեղծվեց ,Հայ հեղափոխական կուսակցությունների եւ կազմակերպությունների ժամանակավոր խորհուրդ»: Այդ մարմինը հետագայում անվանվեց ,Միջկուսակցական բյուրո» Այն օժտված էր օրենսդիր եւ գործադիր գործառնություններով: Նոր իշխա-նությունը ընտրական համակարգի միջոցով տեղերում ստեղծեց վարչական եւ դատական մարմիններ:

Արցախյան պետության վերածնունդը չանտեսվեց նաեւ Անդրկովկասյան սեյմի կողմից: Սեյմում գտնվող հայ եւ մահմեդական ներկայացուցիչների համաձայնությամբ Լեռնա-յին Ղարաբաղին տրվում է ազատ շրջանի կարգավիճակ:

1918 թ. հունիսի 17-ին Շուշիում հրավիրված միջկուսակցական երկրորդ հավաք-խորհրդակցությունում որոշվեց ստեղծել նոր մարմին ,Հայ հեղափոխական կուսակցություն-ների եւ կազմակերպությունների կոմիսարների խորհուրդ»: Երկրամասը սկզբում բաժանվում էր երկու շրջանի, այնուհետեւ 1918 թ. հուլիսից՝ չորս գավառի:

Կոմիսարների խորհրդին կից ստեղծվում է մի մարմին, որը պիտի զբաղվեր երկրամասի ազգային փոքրամասնությունների հարցերով։ Կոմիսարների խորհրդի լիազորության տակ էր գտնվում Արաքսի վրայով Պարսկաստանի սահմանը։

Կոմիսարների խորհրդի գործունեությունը իրավական հիմքերի վրա դնելու, ինչպես նաեւ երկրի ներքին եւ արտաքին քաղաքականության առնչվող հարցերը լուծելու նպատակով 1918 թ. հուլիսի 22-26-ը Շուշիում հրավիրվեց Ղարաբաղի հայության առաջին համագումարը։ Այդ շրջանի տարածքը սկսում է Գանձակի մատույցներից եւ հասնում մինչեւ Արաքսի ափերը[1]։

1920 թ. ապրիլին Ադրբեջանում խորհրդային կարգերի հաստատումով ոչ մի փոփոխություն տեղի չունեցավ Լեռնային Ղարաբաղը Ադրբեջանին միացնելու նախկին մուսավաթական քաղաքականության մեջ։ Ադրբեջանի հեղկոմի նախագահ Ն. Նարիմանովը, Ստալինի աջակցությամբ ու հովանավորու-թյամբ, պահանջում էր անվերապահորեն Լեռնային Ղարաբաղը, Նախիջեւանը եւ Զանգեզուրը միացնել Ադրբեջանին։ Ն. Նարիմանովի զավթողական նման պահանջը ,հիմնավորվում էր՛ դաշնակցական Հայաստանի հետագա ,հզորացումը՛ կանխելու եւ Ադրբեջանում խորհրդային իշխանությունը իբրեւ թե ,դիսկրիմինացիայի՛ չենթարկելու համար։

Նկատենք, որ Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատվելուց մեկ օր հետո՝ 1920 թ. դեկտեմբերի 1-ին, երբ ,դաշնակցական հզորացմանը՛ նպաստելու պատճառաբանությունը վերացել էր,

[1] - Վահրամ Բալայան, Տարածքային ամբողջականության միջազգային իրավունքի սկզբունքը եւ Ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման հեռանկարները, «Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետության անցյալը, ներկան եւ ապագան-միջազգային գիտաժողով», Ստեփանակերտ, 2003, էջ 90-91:

Բաքվի պրոլետարիատը, հանձինս Ադրբեջանի հեղկոմի, հատուկ դեկլարացիայով ողջունելով Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումը, Լեռնային Ղարաբաղը եւ Նախիջեւանը ճանաչեց Խորհրդային Հայաստանի բաղկացուցիչ մաս։ Ադրբեջանական ԽՍՀ հեղկոմը Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչության ազատ ինքնորոշման իրավունքը ճանաչել էր նաեւ մինչ այդ՝ 1920 թ. նոյեմբերի 30-ի որոշմամբ։

Հեղկոմի դեկտեմբերի 1-ի դեկլարացիան ողջունեցին Ի. Ստալինը, Ս. Օրջոնիկիձեն, Ս. Կիրովը եւ պետական ու կուսակցական մի շարք հայ գործիչներ։ Ադրբեջանի հեղկոմի դեկլարացիայի հիման վրա եւ ՌԿ(բ)Կ Կովկասյան բյուրոյի 1921 թ. հունիսի 3-ի պլենումի որոշմամբ 1921 թ. հունիսի 19-ին Հայաստանի հեղկոմը, ,Խորհրդային Հայաստան» օրաթերթում հրապարակած դեկրետով, ազդարարում էր, ,Ադրբեջանի ԽՍՀ Հեղկոմի հռչակագրի եւ Հայաստանի ու Ադրբեջանի հանրապետությունների կառավարությունների միջեւ եղած համաձայնության հիման վրա հայտարարվում է, որ Լեռնային Ղարաբաղն այժմվանից կազմում է Հայկական ԽՍՀ անբաժան մաս»։ Լեռնային Ղարաբաղի արտակարգ կոմիսար նշանակվեց Ասքանազ Մռավյանը։ Սակայն Ադրբեջանն արգելակեց այդ որոշման կատարումը[2]։

Գ. Օրջոնիկիձեն եւ Ս. Կիրովը Ադրբեջանի Հեղկոմի նախագահ Ն. Նարիմանովին խորհուրդ էին տալիս Լեռնային Ղարաբաղի հարցում ղեկավարվել էթնիկական սկզբունքով, այն է՝ ոչ մի հայկական գյուղ չմիացվի Ադրբեջանին եւ, հակառակը, ոչ մի ադրբեջանական գյուղ չմիացվի Հայաստանին։ Ադրբեջանի ղեկավարությունը ճիշտ չէր համարում էթնիկական սկզբունքով սահմանաբաժանումը։ Այնուհետեւ Լեռնային Ղարաբաղի հարցը փոխադրվեց Կովկասյան բյուրոյի պլենում, եւ նրա հուլիսի 3-ի նիստում որոշում ընդունվեց Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանի կազմի մեջ մտցնելու մասին։ Վերջապես ընդունվել էր արդարացի եւ օրինական որոշում Լեռնային Ղարաբաղի հարցի մասին, որի բնակչության 95 տոկոսը հայեր էին։ Այդ որոշման դեմ բողոքեց Ն. Նարիմանովը, որից հետո հարցի լուծումը փոխադրվելու էր ՌԿ(բ)Կ Կենտկոմ (Մոսկվա)։ Նա սպառնալից պնդում էր, որ հարցը հօգուտ Ադրբեջանի չլուծելու դեպքում հետեւանքների համար Ադրբեջանի հեղկոմը պատասխանատվու-թյունն իր վրայից վերցնում է, քանի որ հանրապետությունում ուժեղանում են ,հակախորհրդային խմբերը»։

[2] - Վ. Ե. Խոջաբեկյան, «Արցախը փորձության ժամին», Երեւան, 1991 թ., էջ 7։

Ն. Նարիմանովի եւ Ստալինի մասնակցությամբ ՌԿ(բ)Կ Կովկասյան բյուրոյի պլենումը 1921 թ. հուլիսի 4-ին, լսելով խնդրո առարկա հարցը, ձայների մեծամասնությամբ որոշում է Լեռնային Ղարաբաղը վերամիավորել Խորհրդային Հայաս-տանին։ Նարիմանովը բողոքում է նման որոշման դեմ եւ պահանջում, որ հարցը տեղափոխել ՌԿ(բ)Կ Կովկասյան Կենտկոմ։ Եւ թեեւ ՌԿ(բ)Կ Կովկասյան բյուրոն՝ որոշում է ընդառաջել Նարիմանովի այդ պահանջին, սակայն անսպասելիորեն հաջորդ օրը՝ հուլիսի 5-ին, նորից գումարում է ՌԿ(բ)Կ ԿԿ-ի Կովկասյան բյուրոյի նիստը, որի ժամանակ հարցը առանց քննարկելու կամայականորեն որոշվում է Լեռնային Ղարաբաղը միացնել Ադրբեջանին։ Դա պատճառաբանվում էր Ադրբեջանի հետ նրա տնտեսական կապերով։ Լեռնային Ղարաբաղը դառնալու էր ինքնավար մարզ՝ Շուշիի կենտրոնով։ Որոշման այսպիսի շրջադարձային փոփոխությունը, ըստ երեւույթին, կապված էր Ի. Ստալինի միջամտության հետ։ Այսպիսով, ղարաբաղյան հարցի լուծումը պատճառաբանվեց միայն տնտեսական գործոններով՝ անտեսելով ազգայինը։ Միանգամայն պարզ է, որ նիստը գումարվել եւ որոշումը ընդունվել է Ստալին-Նարիմանով գործարքի եւ Ստալինի կողմից գործադրված ճնշման պայմաններում։

Աշխարհի դիվանագիտական պրակտիկայում չկա այնպիսի մի դեպք, երբ սուվերեն հանրապետությունների միջեւ սահմանային հարցերը որոշվեն ո՛չ թե դիվանագիտական ճանապարհներով, այլ կուսակցական որոշումներով։ Կուսակ-ցական մարմինը նման որոշում ընդունելու իրավունք չուներ[3]։

Հայ ժողովուրդը եւ Հայաստանի ղեկավարությունը բնականաբար խիստ դժգոհ էին որոշումից եւ արտահայտեցին իրենց անհամաձայնությունը, սակայն դրանից ոչինչ չփոխվեց։ Հայրենի երկրին միանալու ձգտումով համակված Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի բողոքի ձայնը չլռեց նույնիսկ ստալինյան բռնատիրության տարիներին։ Մեր օրերում նա ստիպված էր զենքով պաշտպանել իր արդարացի իրավունքները։

Ղարաբաղյան հարցի վերաբերյալ ՌԿ(բ)Կ Կենտկոմի Կովկասյան բյուրոյի հուլիսի 5-ի անարդարացի եւ ոչ օրինականական որոշումը Խորհրդային Հայաստանի իշխանու-թյունները քննադատեցին անմիջապես։ Արդեն 1921 թ. հուլիսի 16-ին Հայաստանի Կոմունիստական (բ) Կուսակցության Կենտկոմը միանգամայն սխալ եւ անբավարար համարեց Կովկասյան բյուրոյի որոշումը։ Խիստ քննադատություն

[3] - Վ. Ե. Խոջաբեկյան, «Արցախը փորձության ժամին», Երեւան, 1991 թ., էջ 8:

հնչեց նաեւ 1922 թ. հունվարի 26-29-ը Երեւանում տեղի ունեցած Հայկոմկուսի առաջին համագումարում։ Պատվիրակները ծանր մեղադրանքներ հնչեցրին Կենտկոմի հասցեին, Ղարաբաղի հար-ցում վճռականություն եւ հաստատակամություն չդրսեւորելու համար։

Այնուհանդերձ, Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարու-թյան հաստատակամ եւ հետեւողական ջանքերի շնորհիվ երկու տարվա համառ դիմադրությունից հետո Ադրբեջանի իշխանու-թյունները ստիպված էին նահանջել եւ 1923 թ. հուլիսի 7-ի որոշումով Լեռնային Ղարաբաղին տրամադրել ինքնավար մարզի կարգավիճակ։ Դրա շնորհիվ էր նաեւ, որ արցախահայությունը խորհրդային տարիներին միսնաբար դիմակայեց Ադրբեջանի սադրանքներին եւ ազգային խտրականության քաղաքականությանը, Արցախը չհայա-թափվեց[4]։ Սակայն այդ որոշմամբ, Արաքսի ափից մինչեւ Փոքր Կովկասի լեռնաշղթայի հյուսիսային փեշերը կտրեցին եւ ստեղծեցին ,Քրդստանի դավառը», դրանով իսկ Արցախը անջատեցին մայր Հայաստանից։ Մարզից անջատեցին նաեւ ամբողջ Հյուսիսային Արցախը 107 հայկական գյուղերով։ Փաստորեն 11.5 հազար քառ. կմ տարածք ունեցող պատմական Արցախին թողեցին միայն 4.4 հազարը[5]։

Ստալինյան բռնապետության պայմաններում, երբ այլախոհության յուրաքանչյուր դրսեւորում խստորեն պատժվում էր, Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարությունը։ հատկապես 1936 թ. ԽՍՀՄ նոր Սահմանադրությամբ Անդրֆեդերացիայի լուծարումից հետո, մոռացության չմատնվեց Արցախը Մայր-Հայրենիքի հետ վերամիավորվելու հարցը, սակայն անարդյունք։

Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի ավարտից հետո, 1945 թ. գարնանը Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարությունը, արձագանքելով Համասփյուռքյան կազմակերպությունների կոչերին, ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությունների առջեւ բարձրացրեց Թուրքիայի կողմից բռնազավթված հայկական տարածքները (Կարս, Արդահան, Սուրմալու) Խորհրդային Հայաստանի հետ վերամիավորվելու խնդիրը։ Վերջինիս արդարացի լուծման անհրաժոշտությունը

[4] - Կարեն Խաչատրյան, Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարության քայլերը ԼՂԻՄ-ը ՀՍԽՀ-ին վերամիավորելու ուղղությամբ 1945-1975 թթ., «Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետության անցյալը, ներկան եւ ապագան- միջազգային գիտաժողով», Ստեփանակերտ, 2003, էջ 93:

[5] - Վահրամ Բալայան, Տարածքային ամբողջականության միջազգային իրավունքի սկզբունքը եւ Ղարաբաղյան հիմնահարցի կարգավորման հեռանկարները, «Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետության անցյալը, ներկան եւ ապագան- միջազգային գիտաժողով», Ստեփանակերտ, 2003, էջ 91:

հիմնավորվում էր ոչ միայն պատմական արդարությունը վերականգնելու առումով, այլ նաեւ աշխարհով մեկ սփռված հայության հայրենադարձությունը դեպի Խորհրդային Հայաստան կազմակերպելու համար։ Այս կապակցությամբ Հայաստանի ղեկավարությունը չանտեսեց եւ հերթական անգամ բարձրացրեց Լեռնային Ղարաբաղը Հայաստանի հետ վերամիավորելու հարցը։ 1945 թ. նոյեմբերին Հայաստանի Կոմկուսի Կենտկոմի առաջին քարտուղար Գ. Հարությունյանը ԽՍՀՄ առաջնորդ Ի. Ստալինին ուղղված նամակում իրավացիորեն նշում է, որ դրա անհրաժեշտությունը բխում է ոչ միայն պատմամշակութային, տնտեսական եւ քաղաքական տեսակետից, այլեւ Ղարաբաղի ողջ հայ բնակչության միահամուռ ցանկությունից։

Սակայն պատմական տվյալ ժամանակաշրջանում Թուրքիայի եւ Ադրբեջանի իշխանությունների հակահայկական գործունեությունը կրկին արդյունավետ էր, եւ հայկական տարածքները Հայաստանին վերադարձնելու հարցը դարձյալ չստացավ իր արդարացի լուծումը։

Արցախի խնդիրը հրապարակայնորեն բարձրացնելու համար հերթական նպաստավոր իրավիճակը ստեղծվեց 1960-ական թթ. երբ խորհրդահայությունը զարթոնք էր ապրում։ 1960-ական թթ. սկզբներին արցախահայությունը նոր թափով զանգվածային շարժում ծավալեց Արցախը Խորհրդային Հայաստանի հետ վերամիավորելու պահանջով։ 1965 թ. Հայաստանում Մեծ Եղեռնի 50-ամյակի կապակցությամբ ԽՍՀՄ պատմության մեջ աննախադեպ բազմահազարանոց հավաքներում առաջ էր քաշում նաեւ Ղարաբաղը ՀՍԽՀ-ի կազմում ընդգրկելու պահանջը։

1965-1966 թթ. ինչպես Արցախից, այնպես էլ Երեւանից, հայկական այլ շրջաններից բազմահազար ըստորագրություն-ներով նամակներ ուղղվեցին ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդ, Նախարարների խորհուրդ. ԽՄԿԿ Կենտկոմ՝ Ղարաբաղյան հարցը հայ ժողովրդի օգտին լուծելու պահանջով։ Դրանցից պետք է առանձնացնել Լեռնային Ղարաբաղի ու Խորհրդային Հայաստանի հայ մտավորականների, գիտության եւ մշակույթի գործիչների կողմից 1965 թ. հունիսին եւ 1966 թ. օգոստոսին Մոսկվա ուղղված նամակները։ Համաժողովրդական այդ պոռթկումին արձագանքեց նաեւ ՀՍԽՀ ղեկավարությունը: ՀԿԿ կենտկոմի քարտուղար Ա. Քոչինյանի եւ ՀՍԽՀ Նախա-րարների խորհրդի նախագահ Բ. Մուրադյանի ստորագրություններով 1966 թ. սեպտեմբերի 30-ին Մոսկվա, ԽՄԿԿ Կենտկոմ ուղղված ընդարձակ եւ բովանդակալից նամակում Հայաստանի ղեկավարները հենվելով պատմական անժխտելի փաստերի վրա, լավագույնս հիմնավորեցին

Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Հայաստանի կազմում ընդգրկելու իրենց պահանջը:

Այսպիսով խրուշչովյան ձնհալի տարիներին հայ ժողովրդի եւ Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարության ձայնը Արցախի խնդրում առավել հաստատակամ եւ լսելի դարձավ, սակայն խնդիրը դարձյալ մնում էր չկարգավորված։

Ադրբեջանի կենտրոնական իշխանությունների կողմից ԼՂԻՄ-ի նկատմամբ շարունակվող եւ տարեցտարի սաստկացող հակահայկական քաղաքականությունը 1970-ական թթ. ընդվզումներ եւ ազգային ինքնագիտակցության նոր պոռթկումներ առաջացրին ինչպես հայ հասարակության, այնպես էլ Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարության մոտ։

1976-1977 թթ. ԽՍՀՄ-ում նոր Սահմանադրության նախագծի համաժողովրդական քննարկումներ ծավալեցին։ Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարությունը, ամբողջ հայ ժողովուրդը Ղարաբաղի խնդիրը դարձյալ բարձրացրեցին ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանությունների առջեւ։ Դիմումների, հուշագրերի, պահանջագրերի, տեղեկատու եւ այլ փաստա-թղթերի հեղեղ տեղաց դեպի Մոսկվա։ Վերջինս կարծես ստիպված էր տեղի տալ, ԽՍՀՄ Նախարարների խորհրդի նախագահության 1977 թ. նոյեմբերի 23-ի նիստի արձանագրության մեջ հիմնավորելով հայության պահանջը հետեւյալ արդարացի ձեւակերպումը մտցվեց. ,Հարկավոր է Լեռնային Ղարաբաղը (հայերեն՝ ,Արցախ) միացնել Հայկական ԽՍՀ-ի հետ։ Այդ ժամանակ ամեն բան իր օրինական տեղը կընկնի։ Սակայն այս անգամ եւս Ադրբեջանի եւ խորհրդային ազդեցիկ ղեկավար մի շարք գործիչների ջանքերով ԽՄԿԿ Կենտկոմի քաղբյուրոն մերժեց առաջարկությունը եւ հարցը հանեց օրակարգից։

1985 թ. գարնանից ԽՍՀՄ-ում ծավալված վերակառուցման քաղաքականությունը, ժողովրդավարական գործընթացները նոր հույսեր արթնացրին Ղարաբաղյան խնդիրը արդարացի լուծելու համար։ Հայաստանում իր համայն հայության համաժողովրդական ազգային-ազատագրական հաղթական պայքարի վճռական փուլը[6]։

[6]-Կարեն Խաչատրյան, Խորհրդային Հայաստանի ղեկավարության քայլերը ԼՂԻՄ-ը ՀԱԽՀ-ին վերամիավորելու ուղղությամբ 1945-1975 թթ., «Լեռնային Ղարաբաղի հանրապետության անցյալը, ներկան եւ ապագան- միջազգային գիտաժողով», Ստեփանակերտ, 2003, էջ 93-96:

Վերակառուցումը եւ ղարաբաղյան շարժումը
Վերափոխումների քաղաքականությունը

1985 թ. մարտին փոխվեց ԽՍՀՄ ղեկավարությունը: Լճացման տարիների ղեկավարությանը փոխարինելու եկան ավելի երիտասարդ գործիչներ: ԽՄԿԿ Կենտկոմի գլխավոր քարտուղար ընտրվեց Միխայիլ Գորբաչովը, որը հետագայում դարձավ ԽՍՀՄ նախագահ:

Երկիրը կանգնած էր արմատական փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտ-ության առաջ: Գորբաչովը հայտարարեց, որ ԽՍՀՄ-ը ճգնաժամից դուրս բերելու համար պետք է իրականացվեն վերափոխումներ:

Վերակառուցման սկզբնական շրջանում շեշտը դրվեց աշխատանքային կարգապահության բարձրացման, գիտատեխնիկական առաջընթացն ու երկրի սոցիալ-տնտեսական զարգացումն արագացնելու, քաղաքական բարենորոգումների վրա: Բայց այս ուղղություններով ձեռնարկված միջոցառումները ձախողվեցին:

Վերակառուցման ընթացքում իրականացվող բարենորոգումների անկատարու-թյունը, ոչ արմատական ձեռնարկումները հանգեցրին ճգնաժամային վիճակը խորացնող բարդ ու հակասական գործընթացների: Սոցիալ-տնտեսական ոլորտում ճգնաժամն ավելի խորացավ:

Սոցիալիստական հասարակարգի խոր ճգնաժամը, կուսակցական-պետական գաղափարախոսության սնանկությունը, չլուծված բազմաթիվ հարցեր եւ առավելապես ազգային խնդիրը շարժման մեջ դրեցին Խորհրդային Միության միլիոնավոր քաղաքացիների, տարբեր ժողովուրդների ու ազգերի:

Եղած ընդհանուր դժվարություններին Հայաստանում գումարվեցին նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը, շրջափակումը, 1988 թ. ավերիչ երկրաշարժի հետեւանքները, բնապահպանության սրված հիմնախնդիրները: Այս ամենը Հայաստանի առանց այն էլ դժվարին սոցիալ-տնտեսական կացությունը դարձրին աղետալի[7]:

Այսպես կոչված ,վերակառուցման» գործընթացը մահացու հարված հասցրեց Հայ ժողովրդի 70 ամյա քաղաքական-տնտեսական-մշկութային ձեռքբերումներին, որի հետեւանով ժողովուրդը անցավ նախնադարյան շրջանի պայմաններին[8]:

---

[7] - Հայոց Պատմություն, Երեւան, 1994, էջ 381-382:
[8] - Նույն տեղում, էջ 384-387: Վ. Ե. Խոջաբեկյան, նշվ. աշխ. էջ 225-254:
Էդ. Բաղդասարյան, Արցախի պատմություն, Թեհրան 2002:
ԼՂՀ անցյալը, ներկան եւ ապագան, Ստեփանակերտ, 2006:

Ղարաբաղյան ազատագրական շարժումը

Խորհրդային Միությունում ազատագրական շարժումների ծավալումը վերակառուցման քաղաքականության անմիջական հետեւանք էր: Իր ազգային արժանա-պատվությունը պաշտպանելու համար առաջինը հանդես եկավ արցախահայությունը: Վերջինս ամենեւին չէր հաշտվել պատմական իր տարածքները Ադրբեջանին բռնակցելու եւ Ադրբեջանի իշխանությունների կողմից իրականացվող հակահայկական քաղաքականության հետ:

Արցախահայությունը, հավատալով կուսակցության հռչակած վերակառուցման նոր քաղաքականությանը, պայքար սկսեց սահմանադրական ճանապարհով մայր հայրենիքի՝ Հայաստանի հետ վերամիավորվելու համար:

1988 թ. փետրվարի 20-ին Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի մարզխորհրդի 20-րդ գումարման նստաշրջանը, երկրի Սահմանադրությանը համապատասխան, որոշում ընդունեց: Մարզխորհուրդը դիմեց Ադրբեջանական ԽՍՀ, Հայկական ԽՍՀ եւ ԽՍՀՄ Գերագույն խորհուրդներին՝ մարզը Ադրբեջանի կազմից դուրս բերելու եւ Հայաստանի կազմի մեջ ընդգրկելու մասին:

Հայաստանում եւ սփյուռքում արցախահայության հետ համերաշխության զանգվածային ցույցերի մեծ ալիք սկսվեց: Մայրաքաղաքում եւ հանրապետության բազմաթիվ քաղաք-ներում, Ղարաբաղում սկսեցին կազմակերպվել բազմահազարանոց հանրահավաքներ: Սակայն ԽՍՀՄ քաղաքական ղեկավարությունը հենց սկզբից Ղարաբաղյան շարժման նկատմամբ բացասական դիրք գրավեց: Նա Արցախում եւ Հայաստանում ընթացող այդ հանրահավաքները որակեց որպես սադրիչ, ծայրահեղական, մի խումբ ազգայնականների պահանջ:

Ղարաբաղյան շարժման հենց առաջին օրից հանրապետության ղեկավարությունը սպասողական դիրք գրավեց եւ չկարողացավ ներազդել իրադարձությունների ընթացքի վրա: 1988թ. փետրվարին ստեղծվեց կազմկոմիտե, որը կազմակերպում եւ ղեկավարում էր բազմահազարանոց ցույցերն ու հանրահավաքները:

Հանրահավաքներին մասնակցում եւ ելույթներ էին ունենում հայ ականավոր գիտնականներ, մշակույթի եւ արվեստի գործիչներ, աշխարհահռչակ գիտնական Վիկտոր Համբարձումյանը, բանաստեղծուհի Սիլվա Կապուտիկյանը, արձակագիր Սերո Խանզադյանը, դերասան Սոս Սարգսյանը եւ ուրիշներ:

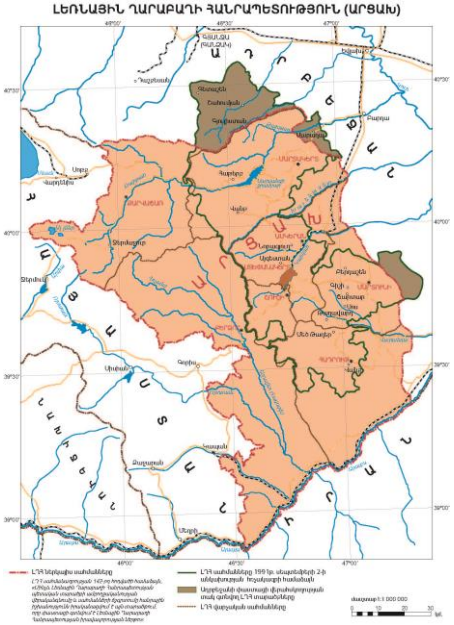

Թեեւ հետագայում հանրապետության կուսակցական նոր ղեկավարությունը (1988թ. մայիսից ՀԿԿ Կենտկոմի առաջին քարտուղար Կարեն Դեմիրճյանին փոխարինեց Սուրեն Հարությունյանը) ջանքեր էր գործադրում շարժումը գլխավորելու, սակայն հաջողության չէր հասնում: Ղարաբաղյան շարժումը ներդաշնակելու, համակարգելու նպատակով մարտ ամսին ստեղծվեց ,Ղարաբաղ կոմիտեն, որն իր մասնաճյուղերը ստեղծեց հանրապետության շրջաններում:

Հայաստանում եւ Արցախում ծավալվող իրադարձու-թյուններին հետեւում եւ իրենց բարոյական աջակցությունն էին ցուցաբերում ԽՍՀՄ տարբեր ժողովուրդների ճանաչված գործիչներ[9]:

Արցախը պատմության ընթացքում

Արցախը (Ղարաբաղը) պատմական Հայաստանի անբաժանելի մասն է: Ուրարտական ժամանակաշրջանում (մ.թ.ա. 9-6դդ.) Ար-

[9] - Հայոց Պատմություն, Երեւան, 1994, էջ 384-387:
Վ. Ե. Խոջաբեկյան, նշվ. աշխ. էջ 225-254:
Էդ. Բաղդասարյան, Արցախի պատմություն, Թեհրան 2002:
ԼՂՀ անցյալը, ներկան եւ ապագան, Ստեփանակերտ, 2006:

ցախը հայտնի էր Ուրտեխե-Ուրտեխինի անվանվամբ: Արցախի՝ որպես Հայաստանի մաս, հիշատա-կումներ կան Ստրաբոնի, Պլինիոս Ավագի, Կլավդիոս Պտղոմեասի, Պլուտարքոսի, Դիոն Կասիոսի եւ այլ անտիկ հեղինակների աշխատություններում: Դրա վառ վկայությունն է նաեւ պահպանված պատմամշակութային հարուստ ժառանգությունը:

Մեծ Հայքի թագավորության բաժանումից հետո (387թ.) Արցախը կազմում է Արեւելահայկական թագավորության մաս, որն էլ շուտով ընկնում է Պարսկաստանի տիրապետության տակ: Այդ շրջանում Արցախը Հայկական մարզպանության, այնուհետեւ՝ արաբական տիրապետության ժամանակաշրջանում Արմենիա կուսակալության մաս էր կազմում: Արցախը մաս է կազմել Հայկական Բագրատունյաց թագավորության (9-11դդ.), ապա Զաքարյանների հայկական իշխանության (12-13դդ.):

Հաջորդած դարերում Արցախը հայտնվել է այլեւայլ նվաճողների վերահսկողության ներքո՝ մնալով հայկական եւ ունենալով կիսաանկախ կարգավիճակ: XVIII դարի կեսերից սկսվում է թուրք քոչվոր ցեղախմբերի ներթափանցումը Արցախի հյուսիս, ինչը հանգեցնում է ընդհարումների տեղաբնիկ հայերի հետ: Այդ ժամանակաշրջանում հիշարժան են որոշակի ինքնիշխանության հասած հինգ (-Խամսայի) հայկական մելիքությունները, որոնք իրենց ծաղկման եւ հզորության գագաթին հասան XVIII դարի ավարտին: 1804-1813 թթ. ռուս-պարսկական պատերազմի ավարտին՝ 1813 թ. Գյուլիստանի հաշտության պայմանագրով Արցախ-Ղարաբաղն անցնում է Ռուսաստանի տիրապետության տակ:

Մինչխորհրդային ժամանակաշրջան

Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրը ծագել է 1917թ. Ռուսաստանյան կայսրության փլուզման արդյունքում Անդրկովկասում երեք ազգային պետությունների՝ Հայաստանի, Ադրբեջանի եւ Վրաստանի հանրապետությունների կազմա-վորման շրջանում: Լեռնային Ղարաբաղը բնակչությունը, որի 95 տոկոսը հայեր էին, գումարեցին իրենց առաջին համագումարը, որը Լեռնային Ղարաբաղը հռչակեց անկախ վարչաքաղաքական միավոր, ընտրեց Ազգային խորհուրդ եւ կառավարություն: 1918-1920թթ. Լեռնային Ղարաբաղն ուներ պետականության բոլոր ատրիբուտները՝ ներառյալ բանակն ու օրինական իշխանությունները:

Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդի խաղաղ նախաձեռնություն-

ներին ի պատասխան Ադրբեջանի Ժողովրդավարական Հանրապետությունը դիմեց ռազմական գործողությունների: 1918 թ. մայիսից մինչեւ 1920թ. ապրիլը Ադրբեջանի եւ նրան սատարող Թուրքիայի զինված ստորաբաժանումները հայ ազգաբնակչության հանդեպ իրագործեցին բռնություններ եւ ջարդեր (1920թ. մարտին միայն Շուշիում կոտորվեց եւ տեղահանվեց շուրջ 40 հազար հայ): Սակայն, դրանով հնարավոր չեղավ պարտադրել Լեռնային Ղարաբաղի ժողովրդին ընդունելու Ադրբեջանի իշխանությունը:

1919 թ. օգոստոսին Ղարաբաղը եւ Ադրբեջանը՝ ռազմական բախումը կանխելու նպատակով կնքեցին նախնական պայմա-նագիր, որով համաձայնվեցին երկրամասի կարգավիճակի խնդիրը քննարկել Փարիզի խաղաղության խորհրդաժողովում:

Հիշարժան է միջազգային հանրության արձագանքը: Ազգերի լիգան մերժել է Ադրբեջանի անդամության դիմումն այն պատճառաբանությամբ, որ դժվար է որոշել պետության հստակ սահմանները եւ այն տարածքները, որոնք գտնվում են այդ պետության ինքնիշխանության ներքո: Ի թիվս այլ վիճելի խնդիրների եղել է նաեւ Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակի հարցը: Տարածաշրջանի խորհրդայնացման հետեւանքով հիմնախնդիրը դուրս մնաց միջազգային կառույցների օրակարգից:

Լեռնային Ղարաբաղը խորհրդային տարիներին (1920-1990)

Անդրկովկասում խորհրդային կարգերի հաստատումն ուղեկցվեց քաղաքական նոր կարգերի ստեղծմամբ: Լեռնային Ղարաբաղը որպես Ադրբեջանի եւ Հայաստանի միջեւ վիճելի տարածք է ճանաչվում նաեւ Խորհրդային Ռուսաստանի կողմից: 1920թ. օգոստոսին Խորհրդային Ռուսաստանի եւ Հայաստանի Հանրապետության միջեւ կնքված համաձայնագրով, ռուսական զորքերը ժամանակավորապես տեղակայվեցին Լեռնային Ղարաբաղում:

Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատումից անմիջապես հետո, 1920 թ. նոյեմբերի 30-ին, Ադրբեջանի Հեղկոմը (Հեղափոխական կոմիտե, այն ժամանակվա բոլշեւիկյան իշխանության գլխավոր մարմին) իր հայտարարությամբ Ադրբեջանի կողմից նախկինում հավակնած տարածքները՝ Լեռնային Ղարաբաղը, Զանգեզուրը եւ Նախիջեւանը, ճանաչեց որպես Հայաստանի անբաժանելի մաս:

Ադրբեջանական ԽՍՀ Ազգային խորհուրդը՝ հիմք ընդունելով

Ադրբեջանի Հեղկոմի եւ Ադրբեջանական ԽՍՀ եւ Հայկական ԽՍՀ կառավարությունների միջեւ կնքված համաձայնագիրը, 1921թ. հունիսի 12-ի հռչակագրով Լեռնային Ղարաբաղը հռչակում է Հայկական ԽՍՀ անբաժանանելի մաս:

Լեռնային Ղարաբաղի, Զանգեզուրի եւ Նախիջեւանի նկատմամբ հավակնու-թյուններից հրաժարվելու մասին Խորհրդային Ադրբեջանի հայտարարության եւ Հայաստանի ու Ադրբեջանի կառավարությունների միջեւ համաձայնության հիման վրա՝ 1921 թ. հունիսին, Հայաստանը նույնպես Լեռնային Ղարաբաղը հայտարարեց իր անբաժանելի մաս:

Հայաստանի կառավարության ընդունած դեկրետի տեքստը հրապարակվեց ինչպես Հայաստանի, այնպես էլ Ադրբեջանի մամուլում (,Բաքվի աշխատավոր», Ադրբեջանի Կոմկուսի Կենտկոմի օրգան, 1921թ. հունիսի 22): Այսպիսով տեղի ունեցավ Լեռնային Ղարաբաղի Հայաստանին միացման իրավական ամրագրումը: Միջազգային իրավունքի եւ նորմերի համատեքստում (միջազգային իրավական իմաստով), կոմունիստական վարչակարգի ընթացքում սա եղավ վերջին օրինական ակտը Լեռնային Ղարաբաղի վերաբերյալ:

Անտեսելով իրողությունը, 1921թ. հուլիսի 4-ին Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցության Կովկասյան բյուրոն Վրաստանի մայրաքաղաք Թբիլիսիում հրավիրում է լիագումար նիստ, որի ընթացքում նունպես հաստատվում է Լեռնային Ղարաբաղը Հայկական ԽՍՀ մաս հանդիսանալու փաստը: Սակայն, Մոսկվայի թելադրանքով եւ Ստալինի անմիջական միջամտությամբ, հուլիսի լույս 5-ի գիշերը վերանայվում է նախորդ օրվա որոշումը եւ ընդունվում է Լեռնային Ղարաբաղը Խորհրդային Ադրբեջանի կազմում ընդգրկելու եւ այդ տարածքում ինքնավար մարզ կազմավորելու վերաբերյալ պարտադրված որոշումը՝ չպահպանելով նույնիսկ ընթացակարգը: Այս որոշումն աննախադեպ իրավական ակտ է միջազգային իրավունքի պատմության մեջ, երբ երրորդ երկրի կուսակցական մարմինը (ՌԿ(բ)Կ)՝ առանց որեւէ իրավական հիմքի կամ իրավասության, որոշում է Լեռնային Ղարաբաղի կարգավիճակը:

Ադրբեջանական եւ Հայաստանի ԽՍՀ-ները 1922թ. դեկտեմբերին ընդգրկվեցին ԽՍՀՄ-ի կազմավորման գործընթացներում, իսկ Ղարաբաղի տարածքի ընդամենը մի հատվածում 1923թ. հուլիսի 7-ին, Ադրբեջանական ԽՍՀ Կենտրոնական գործադիր հեղափոխական կոմիտեի որոշմամբ կազմավորվեց Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզը՝ Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմում, որով, ըստ էության, ոչ թե լուծվեց, այլ ժամանակավորապես սառեցվեց ղարաբաղյան

հիմնախնդիրը: Ավելին, ամեն ինչ արվեց, որպեսզի Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզն ընդհանուր սահման չունենա Հայաստանի հետ:

Սակայն ողջ խորհրդային ժամանակահատվածում Լեռնային Ղարաբաղի հայությունը երբեք չհաշտվեց այդ որոշման հետ եւ տասնյակ տարիներ շարունակաբար պայքարեց Մայր հայրենիքին վերամիավորվելու համար:

Ադրբեջանական ԽՍՀ կազմում Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի լինելու ամբողջ ժամանակահատվածում այդ հանրապետության ղեկավարությունը կանոնավոր եւ հետեւողականորեն ոտնահարել է հայ բնակչության իրավունքներն ու շահերը: Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ Ադրբեջանի կողմից վարվող խտրական քաղաքականությունը դրսեւորվում էր մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման արհեստական կասեցման, այն Ադրբեջանի հումքային ածանցյալի վերածելու, ԼՂԻՄ-ի հայաթափման նպատակով ժողովրդագրական գործընթացին ակտիվ միջամտության, հայկական կոթողների եւ մշակութային արժեքների ոչնչացման ու յուրացման փորձերի մեջ:

Լեռնային Ղարաբաղի նկատմամբ Ադրբեջանի խտրականությունն իր ազդեցությունն ունեցավ նաեւ Ղարաբաղի բնակչության վրա եւ դարձավ վերջինիս գաղթի հիմնական պատճառը: Արդյունքում, Ղարաբաղի բնակչության հարաբերակցությունը փոփոխվեց. եթե 1923 թվականին հայերը կազմել են Լեռնային Ղարաբաղի բնակչության 94,4 տոկոսը, ապա 1989թ. տվյալներով հայերի թիվը նվազել է մինչեւ 76,9 տոկոս: Հայաթափման քաղաքականությունն առավել հաջող ընթացավ մեկ այլ հայկական տարածքում՝ Նախիջեւանում:

ԼՂԻՄ-ի ժողովուրդը եւ Հայկական ԽՍՀ իշխանությունները Ղարաբաղն Ադրբեջանական ԽՍՀ-ին փոխանցելու որոշումը վերանայելու խնդրանքով ԽՍՀՄ կենտրոնական իշխանություններին ուղղված բազմաթիվ դիմումներ են հղել, որոնք անտեսվել են կամ մերժվել, պատճառ դառնալով նախաձեռնողների հանդեպ կիրառվող հալածանքների: Նշված դիմումների թվում են Հայկական ԽՍՀ Կառավարության եւ կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեի 1945թ. դիմումը ԽՍՀՄ կառավարությանը եւ Համամիութենական կոմունիստական կուսակցության կենտրոնական կոմիտեին, 1963թ. ԼՂԻՄ ազգաբնակչության ավելի քան 2,5 հազար, իսկ 1965թ. ավելի քան 45 հազար ստորագրությամբ նամակները՝ հասցեագրված ԽՍՀՄ ղեկավարությանը, 1977թ. ԽՍՀՄ նոր Սահմանադրության համաժողովրդական քննարկումների շրջանակում ԼՂԻՄ աշխատանքային կոլեկտիվների առաջարկու-թյունները:

Robert Bedrosian Marries High Tech With Ancient Armenian Manuscripts

MAY 21, 2010

By Aram Arkun

Mirror-Spectator Staff

NEW YORK

Robert Gregory Bedrosian worked for some two decades as a computer programmer in Manhattan, making good money in the heyday of this profession.

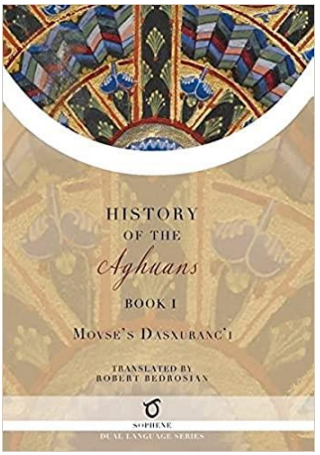

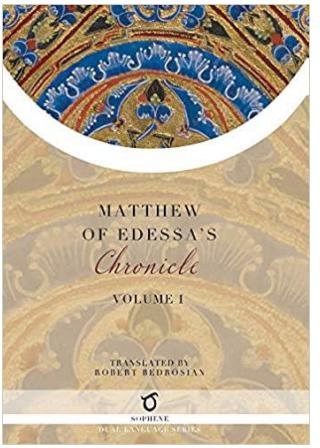

He also has created one of the most important English-language websites on Armenian history — an Internet site containing a large number of translations of Classical Armenian authors, as well as some original studies and commentaries by himself and other contemporary scholars. What led Bedrosian to live a double life, and what is this website all about?

Bedrosian was born in Long Branch, NJ in 1949, and grew up in the Boston area. His father's family was made up of Genocide survivors who lost all they had in Cilicia and came to the United States in poverty. Naturally, this affected their offspring. As Bedrosian described it for this article: "All the time my father was raising me I heard about the Genocide. Every holiday when his siblings came to dinner, the Genocide was seated at the table. I remember them crying and shouting and generally going crazy. This wasn't a one-time scenario. It went on from earliest childhood until my father, aunt and uncles died. He [Bedrosian's father] was greatly interested in justice for the Armenians and he was always pointing out events from Armenian history."

Western Armenian was Bedrosian's first language. His parents

deliberately and consciously spoke it at home. Bedrosian reminisced: “I can remember when I started kindergarten, the teacher complained to my mother that I was mixing ‘strange’ words in my conversation. While in grammar school, I was sent to Armenian school on Saturdays — for years.”

Eventually, when he became 11 or so, like many other children placed in this type of demanding position, he rebelled and did not want to have anything to do with Armenia, the Armenian language or Armenians.

However, when Bedrosian was in junior high school and taking Latin, he encountered many references to Armenia and the Armenians in the texts he was reading. Evidently, this stimulated new interest in the Armenians, but there was little in English that he could find except for two general histories by Jacques de Morgan and Vahan Kurkjian. “I gobbled them up,” Bedrosian exclaimed.

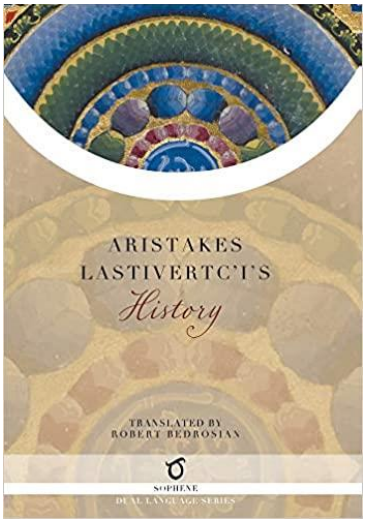

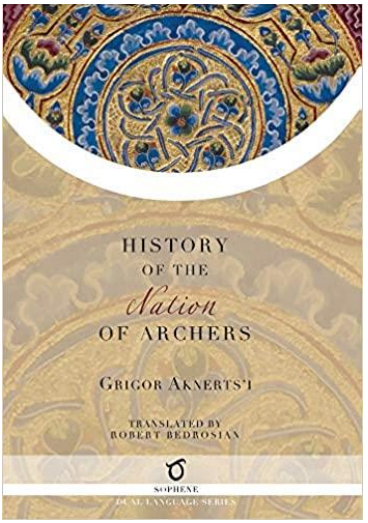

This was the era of the foundation of the first chairs in Armenian Studies, with the first one established at Harvard in Cambridge, the next town over to Belmont, Mass., where the Bedrosian family then lived. Bedrosian’s father played “a minor part in these matters, through the organization National Association for Armenian Studies and Research.”

Furthermore, there was a large vibrant Armenian community in neighboring Watertown with all kinds of activities.

Bedrosian notes, “We participated ‘as a family,’ if I can put it that way. Anyhow, one thing led to another. Maybe my father was steering me toward Armenian Studies. I can remember him saying many, many times: ‘Wouldn’t you like to study the history of your own people?’”

By the time Bedrosian graduated high school and began his studies at Tufts University, he had made this goal his own. There was some truth to the old adage that the father's hobby becomes the son's profession, Bedrosian felt.

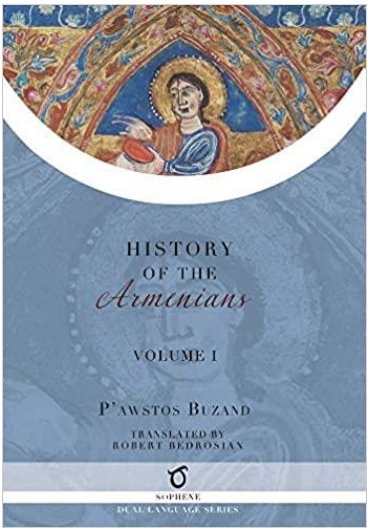

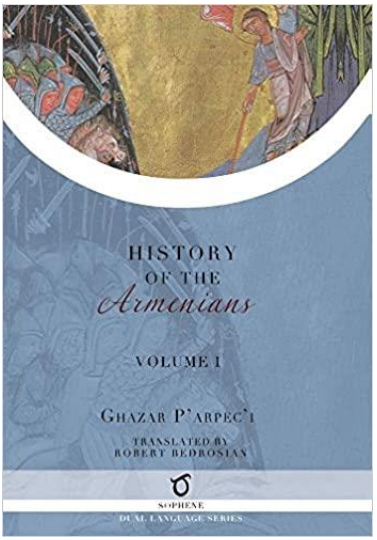

Armenian Studies Bedrosian had forgotten much of his Armenian by now, but his father intervened to change all of this. In the late 1960s, when the latter was working at the Massachusetts Institute of Technology, the Soviet Armenian astrophysicist Raphael Ghazaryan came there for about six months and the two became fast friends. Together they took care of the paperwork to get approval for Bedrosian to study in Soviet Armenia, and in 1970 he learned Eastern Armenian with a tutor at the University of Yerevan. Ghazaryan, who later became a member of the Karabagh Committee, took Bedrosian on a weeklong trip to remote villages in Karabagh, then part of Azerbaijan, during that year. Bedrosian recalls that there was a surprising number of Armenian students there from many other parts of the world — the Middle East, Ethiopia, Canada, France and Eastern Europe. Since Bedrosian could understand Armenian somewhat, he also sat in on an ancient history course taught by the Iranist Hagop Papazyan and a Marxism-Leninism course — also taught in Armenian. This trip had a decisive effect on him in a number of ways. As he pointed out, "So today if I speak Armenian, it is Eastern Armenian."

After graduating from Tufts with a bachelor's degree in history, Bedrosian attended graduate school at New York's Columbia University

from 1971 to 1979. He studied with Professors Nina Garsoïan and Krikor Maksoudian (now a vardapet). Maksoudian taught him Classical Armenian (grabar). Bedrosian also studied Armenian history and civilization, cultural anthropology and a number of dead languages such as Old Persian, Parthian, and Pahlevi. He had a good reading knowledge of French and Russian, and was preparing for a career in academia.

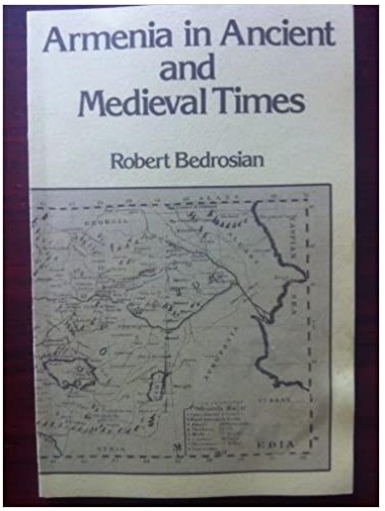

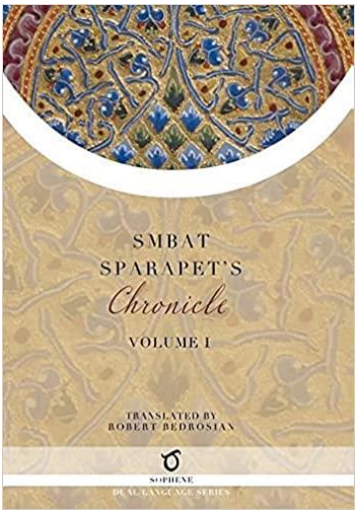

Bedrosian returned to Armenia from 1976 to 1977 to work on his dissertation at the Matenadaran, the famous repository of old manuscripts. The noted historian Aram Ter- Ghevondyan took him under his wing.

Thanks to him, Bedrosian spent time with his peers, including Levon Ter-Petrosian, who was then just another researcher in the Matendaran. Of course, he later became the first president of the post-Soviet independent Republic of Armenia. Bedrosian also was a frequent guest at the home of Levon Khachikyan, "the Matenadaran's wonderful director," as he puts it. Bedrosian, still with an air of wonderment at it all, states, "It was a rarified intellectual environment, and I dream of it still."

In 1979, Bedrosian received his doctorate in Armenian Studies from Columbia University. The title of his thesis is "The Turco-Mongol Invasions and the Lords of Armenia in the 13-14th centuries." It is about a turbulent period in Armenian history during which no less than 15 invasions took place.

Computer Programming :The problem was that there were no jobs available in Armenian Studies when Bedrosian graduated. He realized that "by the time you get through dealing with all the people and organizations

that might have related jobs, you just lose your soul." Instead, Bedrosian took a one-year course at Control Data Institute in New York in order to learn computer languages such as Assembler, Cobol, CICS, Fortran and RPG. As most of these languages are now classified as "dead," Bedrosian wryly commented, "To my portfolio of dead human languages I have added dead computer languages, but they were not dead yet — far from it."

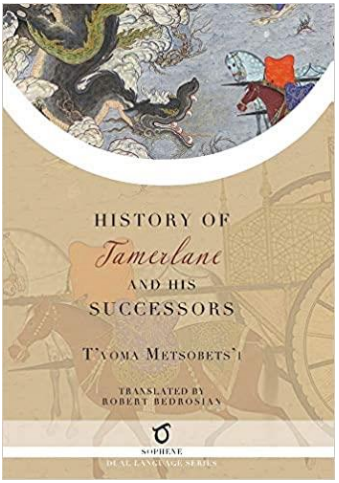

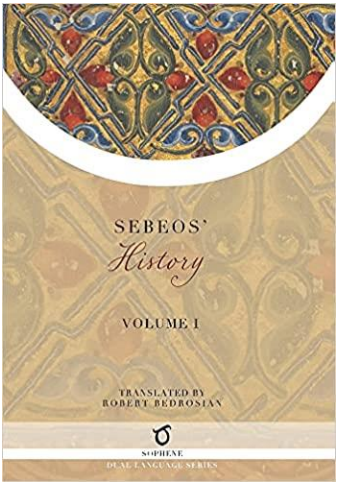

Modestly, he declares, "Luck was on my side here." He was able to work for the next 20 years as a mainframe programmer at a variety of banks, insurance companies and brokerage houses in Manhattan, while increasing his programming skills.

At the same time, he continued with his Armenian work in the evenings and on weekends as a labor of love: "I love translating the grabar sources. It's a means of discovering the Armenian past directly from the hands of the participants. It's like time travel. The very first, Kirakos Gandzakets'i, was started as part of a class project when Vardapet Maksoudian was teaching me grabar."

He began to collect materials for various studies, which later appeared as articles. Bedrosian's article on dayeakut`iwn (childrearing in ancient Armenia) appeared in this period. He also became very interested in Armenian mythology. This led to an article on references to the Armenian highlands and the Caucasus in ancient mythologies and years later to the article "Soma among the Armenians."

In 1985, at the urging of some friends and family, he set up a mail-order bookstore called Sources of the Armenian Tradition, and sold photocopies of the translations in binders. This company lasted until 2006,

when he dismantled it. Though hardly lucrative, this undertaking demonstrated that there was quite an interest in the Classical Armenian histories. Subsequently the website proved this.

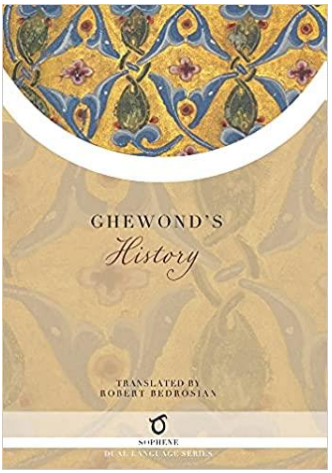

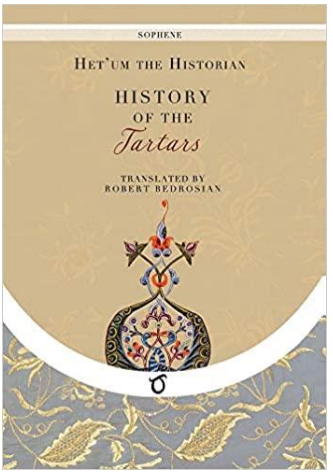

The Website Bedrosian followed the development and expansion of the Internet in the 1990s with great interest. His background in computer languages facilitated learning the hypertext markup language (HTML) necessary to post all his translations on a website. Bedrosian points out: "This work could only be accomplished when I wasn't at my real-world job, so it didn't happen all at once. Still, I was so excited by the idea of putting together a content-rich site on Armenian history that I frequently stayed up very late or early." In 1996, his website, Armenian History Workshop, went live.

The website began with his English translations of the fifth-century writers P'awstos Buzandats'i and Ghazar P'arpets'i, Sebeos (seventh century), John Mamikonean (10th), Aristakes Lastivertts'i (11th) and Kirakos Ganjakets'i (13th), as well as several of his already-published scholarly articles. As it was still the early period of development of computers and the Internet, Bedrosian had to continually upgrade his equipment while adding more translations to the site. As he enthusiastically describes it: "The machines physically were changing every six months to a year, becoming much more powerful and able to handle all types of graphics. So I was buying computers every year. It really was an exciting time."

Meanwhile, Bedrosian's star was rising in the programming profession and he was able to make a good living as a consultant. During this time,

from 1985 to 2001, he lived in Manhattan: “It was quite a thing: during the day I was in skyscrapers high above the Financial District writing computer software and at night I was with my beloved grabar and the Internet.”

But then the September 11, 2001 World Trade Center attacks took place. Bedrosian was working only about one block away at Merrill Lynch. He was one of the people in the crowds running away from the burning towers. This led to much reflection over the next few months, until he decided to stop working and move back to the Bedrosian family house in Long Branch, NJ, now vacant.

He said, “So I moved back to the house I had been born in, a large Victorian house with a beautiful yard and walking distance to the Jersey Shore. I was free at last to pursue my Armenian Studies full time with no distractions and as much solitude as I wanted. One of the ‘side effects’ of the 9/11 bombing was that I have become partly reclusive, so this arrangement is heavenly.”

From 2002 to the present, Bedrosian enriched the website with many more important translations, along with new sections containing maps, chronologies, early non-historical sources on eastern Asia Minor and the Caucasus, and reliable reference works by prominent scholars like Toumanoff, Manandyan, Der Nersessian and Piotrovsky. Maksoudian allowed Bedrosian to include two of his own translations. Last year Bedrosian made compressed versions of much of this material, allowing for easy downloading. The website statistics indicate that thousands of these files have been downloaded by people all over the world. The website averages about 10,000 visitors a month.

Bedrosian sees the Internet further developing in the near future as a means for education, “a modern and indestructible Library of Alexandria — only this library would be available to everyone for free and all the time.”

Bedrosian is not optimistic about the future of American university centers for Armenian Studies: “Unfortunately, in several cases, the funds that were given to the universities and supposedly allocated strictly for Armenian Studies have been nibbled at by various forces, most notably the universities themselves. The universities also try to impose conditions on the faculty to teach courses not specifically in Armenian Studies. Add to that the nightmare of a professor of Armenian Studies with control over some funds behaving capriciously or opportunistically, and you have a recipe for disaster.”

As the universities at present cannot be trusted with donations, Bedrosian feels the best use of new funds would be to sponsor concrete projects such as publications or sponsorship of work, so that a large sum would produce a variety of observable results. Agreements should be made

with the principal parties, and be legally enforceable, whether in the US or in Armenia. He gives two specific suggestions: translate the collected works of renowned Armenists like Manuk Abeghyan or Hagop Manandyan into English; or, if indeed a donor wishes to establish a major monument, create an institute similar to the Zoryan Institute, but dedicated to the pre-19th-century Armenian past, which carries out specific projects.

Bedrosian feels strongly that scholarship emerges through self-discipline and selfstudy: “Creative scholarship is not a groupproject, and ‘communities’ like universities and other organizations are the best places to kill it.”

Furthermore, in the current economic climate, he thinks it unlikely that people will pursue Armenian Studies as a career. Fortunately, his website allows anybody with time and determination to pursue Armenian Studies for free, as a hobby. Even a course on Classical Armenian is available through a linked site. Bedrosian is clear about his goal: “‘Knowledge freely given.’ That’s my motto. I want to present enough material — the primary sources and some reference works — that an interested, intelligent person can get a decent education from it.”

To read any of the works mentioned in this article, see Bedrosian’s website: http://rbedrosian.com[1].

[1] - From editor: This website is shut down now. Robert’s all works are transferred to Internet Archives www.archives.org.

قوم کرد

ادیک باغداساریان– ا. گرمانیک

کردان در کشورهای ایران، عراق، ترکیه، سوریه و لبنان ساکن هستند نیز گروهی از آنان در کشورهای دور و نزدیک بصورت مهاجر پراکنده شده اند. لیکن این دلیلی نیست که منطقه سکونت آنان که بصورت لفظی «کردستان» نام دارد شامل بخشی از قلمرو کشورهای ترکیه، عراق، سوریه و لبنان باشد. کردستان همان سرزمینی است در شمال پارس که تقریبا شامل استان های کردستان و کرمانشاهان امروزی در ایران است و کردان سایر نواحی و بویژه مناطق کشورهای همسایه در طول تاریخ از خاستگاه اصلی شان در ایران بدان نواحی گسترش یافته اند.

در این جا دو بحث مطرح است نخست بحث علمی مبنی بر حقایق تاریخی، دوم بحث سیاسی. بحث نخست تامین کننده مطلب یاد شده در بالا است اما بحث سیاسی زمینه تعریف کردستان جدید بشمار می رود. از نظر جغرافیای سیاسی، کردستان شامل بخشهایی از ترکیه امروزی ایران،عراق ،سوریه و لبنان است. لیکن این تعریف پایه و اساس علمی و تاریخی ندارد، چه کردستان ترکیه در واقع بخشهایی از ارمنستان قدیم است، کردستان عراق و سوریه نیز در واقع بخشهایی از سرزمین و کشور آشور یا آسورستان، خاستگاه ملت بخت برگشته آشور به شمار می رود.

بنابراین در تعریف علمی قلمرو کردستان نظر مکنزی مستندتر است لیکن برخی از پژوهشگران غربی در تعریف جغرافیای کردستان دچار اندیشه های نادرست شده اند.

دکتر قاسملو کردستان را چنین تعریف کرده است: «کردستان میهن کردها[۱] در آسیای غربی در بخش خاورمیانه قرار گرفته و تاکنون[۲] دولت مستقلی در آن تشکیل نشده است. زیرا خاک کردستان بین کشورهای ایران، عراق، ترکیه و سوریه تقسیم شده است. بطور رسمی و بین المللی کلمه کردستان اعتراف نشده و در نقشه ها و کتاب های جغرافیایی نیز نامی از آن برده نشده است. کلمه کردستان به جز در ایران که تنها بر سنندج اطلاق می شود در هیچ جای دیگر بطور رسمی

---

[۱] – کلمه کردستان برای اولین بار در قرن ۱۴ در روزگار فرمانروایی سلجوقیان استعمال شده است. به کتاب «نزهه القلوب» حمدالله مستوفی مراجعه شود (در سال ۱۳۴۰–۱۳۳۵ نوشته شده است. «کردستان از ۱۶ ایالت تشکیل شده است... و با عراق عرب، خوزستان و عراق عجم و آذربایجان و دیاربکر هم مرز است. (دکتر قاسملو).

[۲] – زمان تالیف کتاب ایشان، ۱۹۶۵.

بکار برده نشده است. در این صورت تعیین تمام مرزهای کردستان تا حدودی دشوار است. اما با مطالعه اوضاع مناطق محل سکونت کردها که از نظر تاریخی و موقعیت یک منطقه محسوب می شود، می توانیم مرزهای کردستان را با این شرح تعیین نماییم.

در شمال شرقی کوه های آرارات خط مستقیمی بطرف جنوب شروع می شود و بسوی بخش جنوبی زاگرس و پشتکوه امتداد می یابد و از آنجا خط مستقیمی بطرف غرب کشیده می شود که به شهر موصل در عراق منتهی می گردد و از آنجا با خط مستقیمی بطرف غرب از موصل به قسمت ترک نشین ولایت اسکندرون ختم می شود و در این نقطه خطی بسوی شمال شرقی کشیده شده و در ترکیه به ارزروم منتهی و سپس از آنجا خطی بطرف شرق امتداد می یابد و به رشته کوه های آرارات ختم می گردد.

مجموع مساحت کردستان بالغ بر ۶۵۰،۴۰۹ کیلومتر مربع است...

۴۰۰،۱۹۴ کیلومتر در ترکیه، ۹۵۰،۱۲۴ در ایران، ۷۲،۰۰۰ کیلومتر در عراق و ۱۸،۳۰۰ کیلومتر در سوریه واقع است...»[۱].

همانگونه که مشاهده می شود، دکتر قاسملو نیز مناطق کردنشینی را کردستان تلقی کرده است که با واقعیت های تاریخی و علمی تطابق ندارد. چه ملتهای ارمنی و آشوری توسط ترکان و خود کردان قتل عام شدند و سرزمین آنان مورد تملک اینان قرار گرفت و هر دو داعیه تصاحب آن تحت عنوان «ترکیه» و «کردستان ترکیه» هستند. برپایی میهن یک قوم یا ملت بر سرزمین های خون آلود ملت فنا شده هیچ توجیه علمی و حقوقی ندارد. حتی وسعت مبالغه آمیز حدود ۵۰۰،۰۰۰ کیلومترمربع برای «کردستان» هیچ اساس علمی و تاریخی ندارد.

به نظر ما کردستان تنها شامل استان های کردستان و کرمانشاهان در ایران است:

کرمانشاهان: ۲۴،۹۹۸ کیلومتر مربع

کردستان: ۲۹،۱۳۷ کیلومتر مربع

جمع: ۵۴،۱۳۵ کیلومترمربع[۲].

دکتر قاسملو در بیان جغرافیای کردستان به رودخانه ها نیز اشاره می کند و رودهای ارس، دجله و فرات را بعنوان رودهای کردستان معرفی می کند که هیچ پایه و اساس تاریخی

---

[۱] - دکتر عبدالرحمن قاسملو، «کردستان و کرد»، ترجمه طه عتیقی، چاپ اول سوئد، ۱۹۹۶، از انتشارات حزب دمکرات کردستان ایران، ص ۱۷-۱۶-۱۵. IDBN: 91-87730-93-6

[۲] - en.lvihipeda.org/wiki/provinces-of-iran

وعلمی ندارد. از این رودها، ارس کلا به ارمنستان تعلق دارد، و بخش های شمالی رودهای دجله و فرات نیز از آن ارمنستان بوده و آنها از خاک ارمنستان سرچشمه می گیرند.

وی دریاچه های وان و ارومیه را نیز به عنوان دریاچه های کردستان معرفی کرده است[۱] در حالی که هر دو آن ها از نظر تاریخی به ارمنستان تعلق دارند. دریاچه ارومیه بصورت مشترک به ارمنستان و استان آذربایجان مربوط می شود.

ارمنستان باستان

در یک اثر دیگر «کرد و کردستان»[۲] نوشته درک کنان (**Derk Kennane**) که به «کردستان عراق» اختصاص دارد همین نظریه نادرست و غیر علمی تکرار می شود، در حالی که کردهای شمال عراق نمی توانند ادعای میهنی نسبت به این سرزمین داشته باشند چه بخش اعظم تازیان عراق و چه کردان مهاجرانی بیش نیستند که خانه و کاشانه مردمان بومی را یا نابود کرده اند و یا آنها را از میهن خود گریزان نموده اند و بر خانه ها، کوه ها، دشت ها، چشمه ها، رودها و منابع طبیعی آنان دست درازی کرده اند. این استاد سابق دانشگاه بغداد به شرح جغرافیای طبیعی، منابع غنی و فقیر، آبها و دره ها و کوه های این سرزمین می پردازد و آنان را به کردستان منتسب

[۱] – دکتر قاسملو، ... ص ۲۱-۱۹.

[۲] – درک کنان، کرد و کردستان. ترجمه جواد هاتفی، تهران، ۱۳۴۸. (نسخه انگلیسی، آکسفورد، ۱۹۶۴)

می کند بدون توجه به صاحبان واقعی آنها که یا بصورت اقلیت زندگی می کنند یا دچار کشتار شده و یا ترک میهن کرده اند[۱].

سرزمین آشور باستان

این نویسنده بزرگترین و مهمترین منابع «کردستان» (منظور کردستان عراق) را «آب» می داند[۲]. آب رودخانه هایی که از سرزمین باستان ارمنستان سرچشمه می گیرد و در سرزمین آشور و ملل و اقوام میانرودان جاری هستند. او همچنین بدون احساس شرمساری در تحریف تاریخ می نویسد: «بلندترین کوه که بر همه کردستان تسلط دارد، قله آرارات است که بلندی آن به هفده هزار پا بالغ می گردد... دریاچه «وان» هم که در قلب کردستان ترکیه واقع شده شش هزار پا از سطح دریا بلندتر است».

باید از این استاد دغل باز پرسید با چه مجوزی کوه ها، رودها و دریاچه های ارمنستان را به مهاجران آدم کش نسبت می دهد که دستشان به خون صدها هزار ارمنی در جریان سالهای دهه پایانی سده ۱۹ و دهه های نخستین سده ۲۰ آغشته است...» مردم بی گناهی که هنوز نسبت به سرزمین اجدادی خود ادعا دارند.

او نقشه زیر را نیز ارائه نموده است:

---

[۱] – همانجا. ص ۵ و ۶.

[۲] – همانجا. ص ۶.

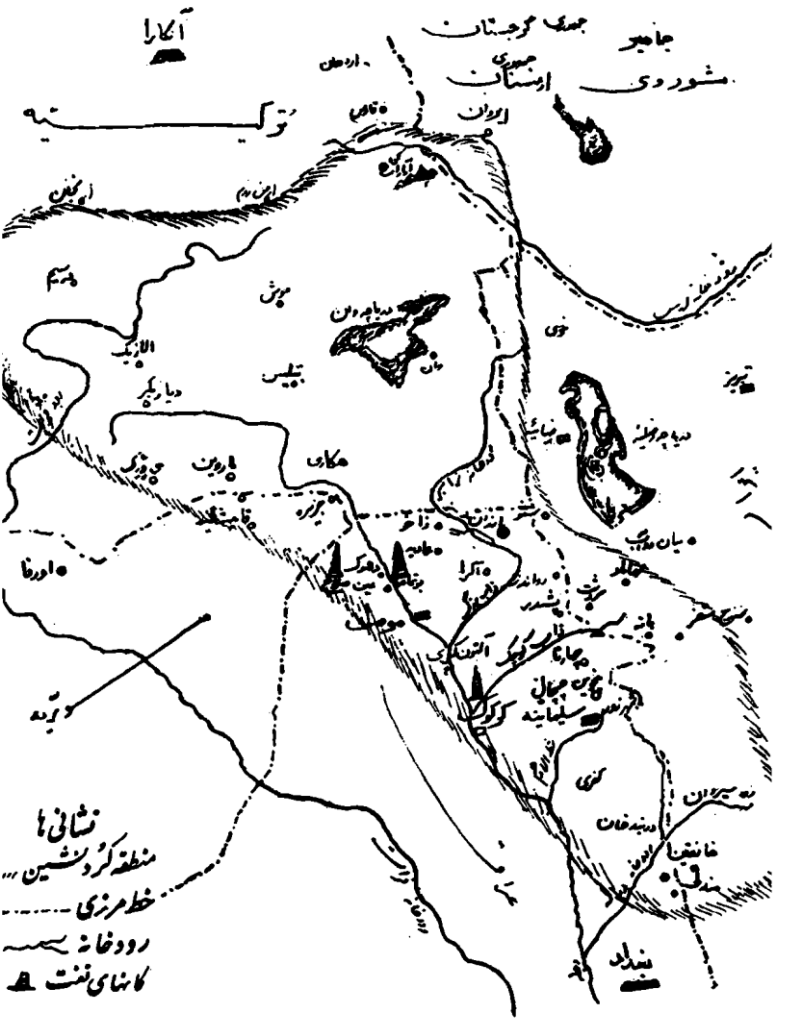

موقعیت منطقهٔ کردنشین

نویسنده بلافاصله نادرستی تاریخی خود را فراموش کرده در نقشه یاد شده عنوان « منطقه کردنشین» را به جای کردستان به کار می برد که البته عنوان درست تری است زیرا هر جا که کرد زندگی کند نمی تواند کردستان باشد. همین نادرستی را در مورد شوروی سابق به کار می

برد و می نویسد: «کردستان شوروی که از لحاظ مساحت یک هشتم کردستان عراق است دارای چهل و یک دبستان و دبیرستان و یک دانشگاه در (ایروان) بود...»[۱].

این غیرقابل تصور است که چگونه یک استاد دانشگاه چنین مطالب بی ربطی را بیان می دارد، سخن در باره کدام کردستان شوروی است؟ البته منظور نویسنده در اینجا ارمنستان شوروی سابق است که چند سطر بالاتر به آن اشاره کرده است: «کردهای ارمنستان هیچگاه حکومت جداگانه ای نداشته اند»[۲]. سخنی بی معنی تر و عبث تر از این وجود ندارد. مگر یک اقلیت قومی در یک کشور دیگر می توانند حکومت جداگانه داشته باشد؟

چون بررسی همه کتابهای منتشر شده در باره کردان با توجه به حجم این کتاب میسر نیست در ادامه تنها به یکی از کتابهای خارجی می پردازیم.

مارتین مارتینوس وان (یافن) بروینسن (**Martin Martinus Van Bruinessen**) در اثر خود کردستان را چنین تعریف کرده است:

«کردستان (یعنی سرزمین کردان) سرزمینی است واقع در خاورمیانه شامل بخشهایی از ترکیه، ایران، عراق و سوریه. هرگز حکومتی تحت این نام وجود نداشته است»[۳]. این استاد اروپایی نیز عنوان کردستان را به نادرستی برای سرزمینهایی به کار برده است که گرچه اکنون کردنشین هستند اما کردستان نمی توانند تلقی گردند. او نقشه زیر را نیز ارائه می دهد این نقشه در سال ۱۹۴۸ توسط ملی گرایان کرد به سازمان ملل تسلیم شده است:

---

[۱] – همانجا. ص ۱۰.

[۲] – همانجا. ص ۱۰.

[۳] - **M. M. Van Bruinessen. Agha, Shaikh and state, on the social and political organization of Kurdistan. Netherland, 1978. p. 16.**

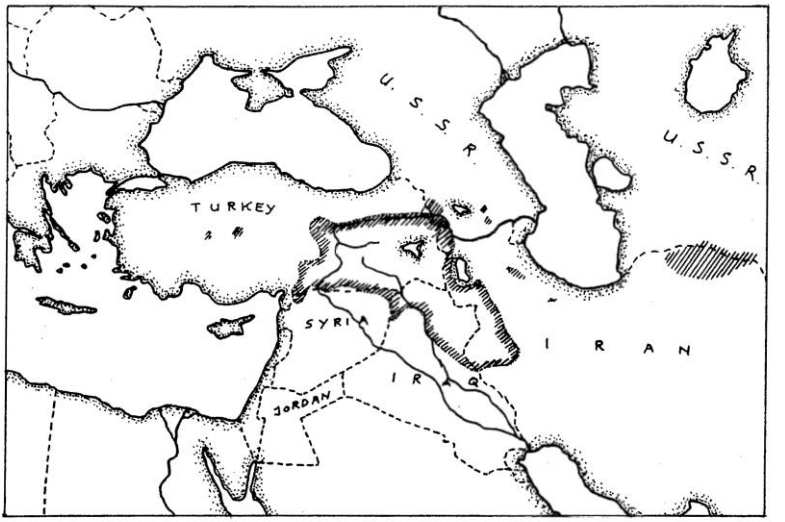

Map 2. The Kurds in the Middle East

در کتاب «آشخاراتسویتس» (جهان نما) آنانیا شیراکاتسی دانشمند ارمنی سده ۷ میلادی ایران را به چهار بخش تقسیم کرده آنها را نام می برد. کوستی خوروواران، کوستی نیمروز، کوستی خراسان و کوستی کاپکوه. و در زیر هر یک نواحی آنها را نام می برد[۱]. عنوان کردستان در هیچکدام از آنها یاد نشده است.

موسس خورناتسی پدر تاریخ ارمستان، سده پنجم میلادی در کتاب خود «تاریخ ارمنیان» کلمه کردستان را به کار نبرده است[۲].

جمعیت کردان بر پایه گزارش سیا شامل ۱۴/۵ میلیون در ترکیه، ۶ میلیون در ایران ۵ میلیون در عراق و ۲ میلیون در سوریه است. کردان دیاسپورا شامل ۱/۵ میلیون است که نیمی از آنها در آلمان اسکان دارد. جمع کل آنها ۳۵ میلیون گزارش شده است.

---

[۱] – آنانیا شیراکاتسی. آشخاراتسویتس. ایروان: ۱۹۷۹. ص ۳۰۴-۳۰۳.

[۲] – موسس خورنی. تاریخ ارمنیان. ترجمه ادیک باغداساریان. تهران: ۱۳۸۰.

- ترکیه حدود ۱۶/۶۴ میلیون
- ایران ۷/۶ میلیون
- عراق ۶/۵۳۰ میلیون
- سوریه ۲/۲ میلیون
- ارمنستان ۳۷/۴۷۰ نفر (۲۰۱۱)
- گرجستان ۱۳/۹۲۲ نفر (۲۰۱۴)
- روسیه ۶۳/۸۱۸ (۲۰۱۱)
- لبنان ۶۰/۰۰۰
- ایالات متحده آمریکا ۱۵/۰۰۰ تا ۲۰/۰۰۰
- ژاپن ۳/۴۱۵ نفر
- آذربایجان ۶/۰۶۵ نفر